

zaterle in še le s kersansko vero so se zopet po malem umetnosti, obertnije in kmetijstvo opomogle. Bolj ko se je število mest naraščalo, bolj se je izobraženje razširjalo. Z mestnimi obertnijami se je kmetijstvo širilo. Močirne, puste, porašene kraje so obdelovali, gojzde posekovali in namesti njih polje nadelovali. To se je zlasti v 14. stoletji godilo. Ta čas so že začeli ceste delati. Pa sploh in bolje delati so jih začeli še le proti koncu 18. stoletja.

Kóla ali vozovi so bili sicer že v starodavnih časih znani, n. pr. Egipčanom in Grekom, in Greki kakor tudi Rimci so imeli že nekake prav krasne kočije. Pa še le v poslednjih sto letih so jih tako popolnoma začeli delati. Če pa še celó železnice, ktere so v poslednji polovici 18. stoletja iznajdli, tū sem štejemo, moramo reči, da ni mogoče, sredstva za urno in po mogočnosti varno prevaževanje ljudi iz enega kraja v druge še na bolj popolno stopnjo povzdigniti.

Tlak so imele sicer že mnoge mesta pred Kristusovim rojstvom, pa še podoben ni bil tlaku današnjih večjih in lepših mest. Nekatere mesta starih časov so imele tudi že, vsaj po vélicih ulicah svečavo, n. pr. Antiohija in Rim. Pa dolgo je terpelo, preden je dobrota te naprave povsod spoznana bila. Sej so celó v Parizu še le v drugi polovici 17. stoletja začeli ulice ponoči razsvitljevati, v družih mestih pa še pozneje. Angleži so začeli v začetku tega stoletja z gazom razsvitlovati, pa še le zdaj so začeli v večjih mestih se té svečave bolj poprijemati.

Kaj koristna naprava so naše pošte, in silno veliko so pripomogle k razširjenju omike ljudi in k prijetnosti življenja. Že rimski cesar Avgust je imel pošte, pa misliti se dá, kakošne so bile memo sedanjih. V letu 1793 je Francoz Chappé telegrafe iznajdel. Ta iznajdba se smé gotovo ena najlepših in znamenitih imenovati. Imeli so res že v prejšnjih časih naprave, s kterimi so po posebnih znamenjih si važnije prigodke naznavovali; pa senca današnjih telegrafov niso bile.

Ozir po svetu.

Perstojedci.

Po Alex. v. Humboldt u poslovenil Tušek.

Na morskih bregovih pri mestih Cumana, Nova Barcelona, Caracas, ktere obiskavajo frančiškani iz Gayane o vernitvah iz svojih misijonov, se vé veliko povedati od ljudi pri reki Orinoko, ki jedó perst.

Ko smo se bili vernili iz černe reke (Rio negro) in že 36 dni se peljali po Orinoku, smo bili ostali en dan v misijonu, ki je obljuden od perstojedcov Otomakov. Vasica se imenuje „la Conception de Uruana“ in ima prav prijetno lego pod visoko granitno skalo.

Perst, ki jo jedó Otomaki, je debela, vlažna, prava rumenkasto-siva, lončarska ilovca. Prebirajo jo prav natanko in jo išejo na posebnih krajih brega rek Orinoko in Meta. Razločujejo v okusu ilovco od ilovce in vsaka jim ni všeč. Zgujetejo jo v cmoke 4 do 6 palcov debele, ktero žgó pri majhnem ognji toliko, da se skorja porudeči. Pri jedi pa cmoke spet zmočijo. Ti Indijani so večidel divjaki, kteri sovražijo poljedelstvo. Med bolj oddaljenimi rodovi pri Orinoku je pregovor, da govorivši od kaj prav nečednega, pravijo: „To je tako umazano, da bi Otomak požerl.“

Kakor dolgo ste reki Orinoko in Meta plitvi, živijo ti ljudje od rib in želv. Ribe, kadar se prikažejo, verh vode, strelajo z pušicami, — lov, pri kterem smo občudovali večkrat Indijane. Ko se reke narašajo v deževnem času, neha ribji lov, ker v globoki reki je kakor v globokem morji težko ribe loviti. Ta čas, ko dežuje, kar 2 do 3 mesce terpi, smo vidili Otomake, ki so požirali strašne kupe perstí.

Dobili smo je velike kupe v njih kočah. En sam Indijan požrè na dan en funt ali še več perstí, kakor nam je terdil zvedeni menih Fray Ramon Bueno iz Madrida, ki je

živel že 12 let med temi Indijani. Otomaki sami tudi pravijo, da v deževnem času *) je ta perst njih poglavitni živež. Sem ter tje pojedó tudi kakega kušarja, kako ribico ali praprotno korenino, če jo morejo dobiti. Da, tako so željni perstí, da še clo v suhem času, ko imajo zadosti rib, vendar vsaki dan po jedi še za poboljšek malo ilovce vžijejo.

Ti ljudje so tamnorudečkasti. Njih obrazi so neprijetni, tatarski. So večidel vsi debeli pa ne trebušni. Frančiškan, ki je živel med njimi, je terdil, da ni zapazil nikakoršne premembe v početji Otomakov med tem, ko so ilovce žerli. Gotovega je tedaj toliko, da Indijani povžijejo ilovce na kupe brez škode za svoje zdravje; da si sami mislijo ilovco redivno stvar, to je: da se čutijo po njenem vžitju za dolgo nasiteni. Pripisujejo to nasitenje ilovci, ne pa drugačnemu živežu, kterege si razun perstí še sem ter tje prisvojiti vedó. Če poprašamo Otomaka, kaj si je priskerbel za zimo (zima se imenuje v vroči Ameriki deževni čas), pokaže vselej na kupe ilovce v svoji koči. Ali more pa res ilovca rediti? Se zamore perst spremeniti v kri? Ali se z njo le želodec nabaše, in tako občutek lakote potolaži? Na vse te vprašanja ne morem odgovoriti.

Čudno je vendar, da vživanje perstí taji pater Gumilla, ki je vendar zeló lahkoveren. On terdi, da so ilovčasti cmoki dobro namešani s turšično moko in s krokodilovo mastjo. Pa misijonar Fray Ramon Buene in naš prijatelj in popotni tovarš Jan Gonzaley, kterege je požerlo morje na afrikanških bregovih z nekaj naših nabirk, sta nam terdila, da Otomaki nikoli ne mešajo ilovce s krokodilovo mastjo. Od primešane turšične moke pa še celó nič nismo slišali v vasi Uruana.

Perst, ki smo jo sabo prinesli, in ki jo je preiskaval kemijsko Vauquelin, je prav sama na sebi in nezmešana. Morda je Gumilla ne razločivši različnih stvari hotel omeniti pripravljane kruha iz dolzih strokov neke sorte rastline „Inga“. Ta sad, se vé da, zakopljejo v zemljo, da poprej začne se kuhati. Da Otomaki ne zbolé zavolj vživanja tolike perstí, se mi narbolj čudno zdi. Morda je to ljudstvo že odnekaj na-njo navajeno?

V vsih vročih krajih imajo ljudje čudno skorej nepremagljivo željo do perstí, in sicer ne do lugaste (apnéne perstí), da bi morda kislina v želodcu jim krotile, ampak do debele, zeló dišeče ilovce. Otroke morajo večkrat zaperati, da po dežji ne leté perstí jést. Indijanke, ki pri Magdalenini reki v vasici „Banco“ loncedelajo, vtaknejo večkrat med delom veliko kepo ilovce v usta. Tudi volkovi jedó pozimi perst, posebno ilovco. Razun Otomakov zbolé vsi ljudje družih rodov, če bi se za dalj časa udali temu čudnemu vžitku ilovce. V misijonski vasi „San Borja“ so najdili indijanskega otroka, ki po maternih besedah ni hotel jésti nič drugega kakor perst; zato so ga pa bile že tudi same kosti.

Zakaj je v merzlejih krajih ta bolnotna želja do perstí toliko redkeja in se le nahaja pri otrocih in pri ženah, ki so v družem stanu? Nasproti temu se pa smé terditi, da je v vročih krajih vseh delov svetá vživanje perstí domá. V Guinei jedó zamorci rumenkasto perst, ki jo imenujejo „Cacuac“. V večerno Indijo v sužnost odpeljani skušajo tam dobiti enake perstí. Terdijo tudi, da je v njih afrikanški domovini vživanje perstí popolnoma neškodljivo. Pa Cacuac afrikanških otokov škoduje sužnjim. Zavoljo tega je bilo že zdavnej prepovedano vživanje perstí na „Antillih“, akoravno so prodajali skrivši 1751 v „Martinique“ na sejnih perst (un tuf rouge, jaunâtre). Na otoku Java med mestoma „Surabaya“ in „Samarang“ je vidil Labillardiere v vaseh majhne štirivoglate rudečkaste potice prodajati. Domači jih imenujejo „tana ampo“ („tanah“ se pravi v malajskem in

*) V vročih krajih ni štirih letnih časov, kakor pri nas, ampak le dva: deževni in suhi čas. Na vsacem kraju med krogama solčne obertnitve stoji solnce dvakrat ravno nad glavo. Da pa ne vzrokuje take vročine, ki bi pokončala vse živo, se prepreže nebo z oblaki, in o tem času veliko dežuje. O suhem času pa prav nič.

javanskem jeziku perst). Ko jih je natanjčnije preiskaval, je najdel, da so bile potice iz rudečkaste ilovce, katero jedó. Ilovce iz Samaranga so bile poslali nedavno (1847) v podobni zvitih, cimetu podobnih cevkih iz Mohlike v Berlinu, kjer jo je preiskaval Ehrenberg. Posedla se je namreč iz sladke vode, leži na apnu (Tertiaerkalk) in obstaja iz mikroskopiških infuzorij ali močelk (Gallionella, Navicula) in iz „Phytolitharij“.

Prebivavci Nove Kaledonije jedó, da preženejo lakot, po pésti velike kepe špehovnika (Speckstein), ki se rad zmane, in v katerem je najdel Vauquelin še zraven precej kufra.

V Popayanu in več krajih dežele Peru prodajajo po ulicah apnéno perst kakor jedilo za Indijane. To apno vživajo s „Coco“ vred (Coca se imenujejo peresa rastline: Erythroxyton peruvianum).

Tedaj nahajamo vživanje persti v vsih tropiških krajih pri lenih ljudstvih, ki prebivajo v najlepših in najrodovitnejših krajih cele zemlje. Pa tudi iz merzlih krajev sta prinesla Berzeli in Retzi novico, da v zgornji Švedii popečejo vsako leto sto in sto voz infuzorijske persti v kruh, ktereja je ljudstvo bolj iz navade (kakor mi tobak pijemo) kakor pa iz potrebe. V Finlandii tudi mešajo tako perst sém ter tje med kruh. Ta perst ni družega, kakor prazne lupinice živalic, tako drobnih, da jih zob ne čuti pri jedi.

Zelodec se sicer napolni, pa vendar ne tekne taka jed nič. Stare bukve in zapisniki omenijo tudi večkrat o vojskih časih vživauja infuzorijske persti pod nedoločivnim in splošnim imenom: gorska moka (Bergmehl); tako ob času tridesetletne vojske v „Pommern-u (pri Camin-u), v Lužicah (Lausitz) pri Muskau-u, na Dessavskem (pri Klieken-u); pozneje 1719 in 1733 v terdnjavi Wittenberg.

Kratkočasnica.

Izgled jezikoslovnih preiskav danes pa nekdanj.

Stikovaje unidan po registraturi kmetijske družbe smo zadeli na neki spis od leta 1828, ki ga je spisal gosp. kurat V. K. v Gočah pod imenom „Namensbegründung der Ortschaft Gottschach.“

Čujte jezikoslovci, kako Slovenec v letu 1828 analizira ime „Goče“ ali „Gottschach“ — znane vasi v Vipavski dolini. Takole piše v nemškem jeziku: „Gottschach, to staro čisto nemško ime, je bilo v poznejih časih po nevednih prepisavcih na več strani popačeno: Lah in Furlan sta pisala Gozza, Krajnc Gozha ali Gozhe; iz tega je Nemeec Gotsche napravil in tako se je z mestom Gotschee (Kočevje) zmešnjava naredila, da se še na poštah motijo. Gottschach je staronemška beseda sestavljena iz Gott — Gottes in iz Ach, kar po P. Schreyerjevi razlagi dandanašnji pomeni Wasser, tedaj Gottesach (Gotteswasser, Gottesquelle), iz tega je po izpušenem e postalo Gottsach in zavolj ložjega izgovarjanja po spremembi s v sh pravo ime Gottschach. Resnico tega imena poterjujejo stare pisma in še dandanašnje gosp. Schvitzhoffenovo posestvo Gottschach. To ime so stari Nemci gotovo naredili od tistega studenca, kateri v ti vasi proti severju izvira in ki je bil brez dvombe v paganskih časih bogovom posvečen; ta studenec postane kmali majhen potok, kateri še zmiraj prvotno ime „Malikounik“ (Gottesach) ima in v katerem so se Vile kopale; potem preteče vas Losche in se z hudournikom „Mozhiunikom“ steka, kateri iz Rebernice po št. Vidškem polji priteče; oba se pod tergom v Vipavšico stekata, katero so Rimci „fluvius frigidus“ imenovali. Pisatelj tega ne želi nič družega, kakor da bi staro ime Gottschach se sopet povsod in tudi v kancelijah vpeljalo in se tako mnoge zmešnjave odvernile.“

Tako gosp. V. K. v letu 1828! Ako bi več takih naših rojakov bilo, ki bi tako razlagali domače besede, ni čuda, da bi vse naše imena vasi, tergov in mest povodinj (Ach) vzela!

Novičar iz avstrijskih krajev.

Iz Ljubljane. 4. Glavna ljudska, — dekliška obertnijska, — mestna šola in predmestne šole pri sv. Petru in v Ternovem v Ljubljani. — Glavna ljudsko šolo je obiskovalo v letu 1857 877 učencov v 8 sobah štirih razredov. Med temi učenci je bilo o koncu leta z poslavnimi darili pohvaljenih 28, zavoljo dobrega obnašanja pohvaljenih, 125, v prvi razred napredovanja postavljenih 399, v drugi razred 276, in v tretji 6. Razun 79 so bili vsi drugi Krajnci, med temi 356 Ljubljancanov. Muzike, t. j. petja in orgljanja se je učilo 28, in v nedeljsko šolo je hodilo 301 učencov. Vseh učencov te šole je bilo 1188. — Dekliška šola pri nunah je imela to leto v ponovljavnem razredu, in v štirih šolskih razredih 732 šolarce, katerih je bilo javno poslavljenih 33, pohvaljenih 174, v prvi razred napredovanja postavljenih 233. Druge so ali pred končanem letom iz šole ostale ali pa slabo napredovale. Razun 53 so bile vse šolarce Krajnice, in med temi 384 Ljubljancank. Med té pa tiste niso štete, ktere so se slabo učile. Obertnijsko šolo pri nunah je obiskovalo iz ponavljanega in iz 4 razredov 110 šolarc. V notranji šoli jih je bilo 113. Risanja se je učilo 53, in izrednih ukov, francozkega in italijanskega jezika, zgodovine sveta in nature, zemljoznanstva, klavirja se je učilo 113 šolarc. Bilo je vsih 845. — V mestno šolo je hodilo 85 učencov, med katerimi je bilo 57 ljubljancanov, 23 družih Krajncov, 3 Štajarci in 2 iz Primorja. 4 so bili javno obdarovani, 11 pohvaljenih in s temi vred jih je 52 dobro napredovalo. Šolnine je magistrat to leto 35 fl. prejel. — V ternovski šoli jih je bilo 45, kateri so bili razun 2 vsi domači; 2 sta prejela šolske darila, 3 so bili pa pohvaljeni. — Pri sv. Petru jih je hodilo 61 v šolo, kateri so bili razun kakih 5 vsi iz Ljubljane, poslednji so bili iz okoljnih vasi te fare. S šolskimi darili so bili 3 obdarovani, 4 pohvaljeni, in dobro se jih je učilo 25. — Pretečeno poletje so ošpice in druge bolezni mladino zlo v obiskovanji šole overale. Sicer bi bilo napredovanje mnogo bolje.

Novičar iz raznih krajev.

Nj. c. k. Visokost, Cesar so potovanje po Ogerskem dokončali in 5. dan t. m. v Laksenburg nazaj prišli. — Vsled Najvišjega sklepa bote z začetkom prihodnjega šolskega leta dve katoliške seminišči za učitelje za kraljestvi horvaško in slavonsko v Zagrebu in Diakovaru v moč stopile. Po izgledu ogerskih preparandij bote osnovane in učilo se bode v domačem jeziku. — Najvišja sodnija je razsodila, da je, kdor zapustnika na javnem mestu z gerdimi imeni obklada, samo tedaj dedsine po §. 771 in 540 kazenske postave nevruden, če se dá iz posebnih okoljnost in razmér dokazati, da se je to iz hudega namena zgodilo. — Od mesca aprila do junija t. l. je prišlo pri vseh cesarskih poštah 14.471.100 pisem za oddati, 3.216.100 pisem več memo leta 1856. — Sveti Oče papež so tudi 5. t. m. svoje potovanje dokončali in ta dan v Rim nazaj prišli, kjer so jih prav veselo in slovesno sprejeli. — 6. t. m. je prišel nadvojvoda Ferd. Maks, c. k. visokost, s svojo gospó v Milan, kjer so ju, kakor povsod, prav preserčno sprejeli. — Na Angležkem se pripravljajo, še 10.000 vojakov v Indijo poslati. Tudi je slišati, da bo angležka vlada zopet na Nemškem vojako naberala, kakor o vojski z Rusom. — Iz Francozkega se je peljalo 120 nun reda sv. Odrešenika na Rusko, da bodo bolnikom v bolnišnicah stregle; še družih 380 bo šlo za njimi. — Delhi, mesto v Indii, katero dá Angležem toliko opraviti, je imelo v letu 1856: 26.611 hiš in 9.945 štacun, 261 mošej, 188 tempeljnov, 1 cerkev in 198 šol. Prebivavcov je imelo 137.977; med temi je bilo 327 keršanskih duš. — Nove volitve v Moldavi so do mesca oktobra odložene. — Francozka in angležka vlada ste po